

Horticulture

باغبانی بخشی از کشاورزی است که بیشتر به کشت میوه‌ها، سبزی‌ها و گل‌ها می‌پردازد. معرفی، پیدایش و سیر تاریخی این رشته از دانش بشری، در این مقاله مورد بحث قرار گرفته است.

واژه باغبانی که در انگلیسی Horticulture گفته می‌شود، ابتدا در قرن هفدهم (۱۶۷۸م) در نوشته‌ها به‌کار رفته که از دو واژه لاتین hortus به معنی باغچه، باغ، و colore به معنی کشت کردن گرفته شده است [۱].

باغبانی، بنابر تعریف، عبارت است از دانش، هنر و پیشه کشت، داشت، برداشت و بازاریابی انواع میوه‌ها (مانند سیب) یا میوه‌کاری (Pomology)، سبزی‌ها (مانند ریحان) یا سبزی‌کاری (Olericulture)، گل‌ها (مانند لاله) یا گلکاری (Floriculture)، گیاهان زینتی (Ornamental plants) (مانند سرو)، گیاهان دارویی (Medicinal plants) مانند (سنبل‌الطیب)، گیاهان ادویه‌ای (Spice plants) (مانند زردچوبه)، گیاهان نوشابه‌ای (Beverage plants) (مانند چای)، که البته باید به اینها باغبانی پردیسه‌سازی (Landscape horticulture) را نیز افزود [۲].

آدمی کشت و کار گیاهان خوراکی را در دوران نوسنگی (عصر حجر جدید) (Neolithic Age) در حدود ۷ تا ۱۰ هزار سال پیش، آغاز کرد. با پیشرفت تمدن و به‌وجود آمدن اجتماع‌هایی بزرگ‌تر، اختلاف نظرهایی میان انسان‌ها پیش آمد که حل نشدن آنها به بروز جنگ‌های فراوان منجر شد. در نتیجه، بشر به‌خاطر ایمنی خود، دیوارهایی به‌دور محیط زندگی خود کشید. به‌دلیل محدودیت فضای بین این دیوارها، کشاورزان اولیه مجبور شدند تعدادی از محصول‌های خود مانند غلات را که به‌صورت کشت گسترده، یعنی در سطح وسیع و با کار و بازده نسبتاً کم در واحد سطح کاشته می‌شدند، به زمین‌های بیرون شهر منتقل کنند و آن دسته از محصولاتی را که مانند سبزی و میوه به شکل کشت متراکم، یعنی با مراقبت زیاد و محصول بیشتر

در واحد سطح، تولید می‌شد در داخل شهرها بکارند. به‌این ترتیب، در کشاورزی دو شعبه زراعت (کشت در مزرعه) و باغبانی (کشت در باغ) به‌وجود آمد. در حال حاضر، در بسیاری از نقاط، دیگر کشت گیاهان در داخل محیطی محصور متداول نیست و گیاهان باغبانی، نه تنها براساس کشت متراکم، یعنی میزان کار مورد نیاز و بازده محصول در واحد سطح، بلکه با توجه به نحوه مصرف محصولات باغبانی (مانند میوه، سبزی و گل) که بیشتر تازه مصرف می‌شوند، دسته‌بندی می‌شوند.

تاریخچه باغبانی در دنیا

از سه هزار سال پیش از میلاد، مصریان قدیم بسیاری از گیاهان باغبانی را شناخته بودند، کشت می‌کردند و جز گیاهان خوراکی، گل‌ها، درختان سایه‌دار و درختچه‌های زینتی را فقط به‌خاطر زیبایی‌شان می‌کاشتند. در همین دوره، ساکنان کلد، بابل و آشور نیز با ایجاد آبراهه‌های بسیار دقیق، زمین‌هایی را در بین‌النهرین به زیر کشت برده بودند. از آشوری‌ها مجموعه‌ای گیاهی مربوط به ۷۰۰ سال قبل از میلاد باقی مانده است.

چینی‌های باستان هم روش‌های پیشرفته‌ای برای کشت گیاهانی مانند چای، مرکبات و برخی گیاهان دارویی یافتند. یونانیان باستان بیشتر به جنبه‌های علمی باغبانی، یعنی گیاه‌شناسی و به‌ویژه طبقه‌بندی گیاهان و تاریخ طبیعی می‌پرداختند. از ثوفراستوس (Theophrastus) نوشته‌های زیادی باقی مانده که در آنها جذب آب از طریق ریشه، تفاوت بین لوبیا (دولپه) و ذرت (تکلپه) و ریخت‌شناسی ریشه، برگ و گل را شرح داده است.

خدمت مهم رومیان به کشاورزی و به‌ویژه باغبانی، عبارت است از: دریافت دانسته‌ها و یافته‌های یونانیان و مصریان باستان، و به‌کار بستن گسترده آنها در فعالیت‌های کشت‌وکار [۲].

با سقوط روم، در اواخر قرن پنجم میلادی، دنیای غرب

(۱۶۶۵-۱۷۲۱)، طبقه‌بندی علمی گیاهان توسط دانشمند سوئدی کارل لینه (Carl von Linne) (۱۷۰۷-۱۷۷۸) و بررسی‌های توارثی توسط دانشمند اتریشی گرگور مندل (Gregor Mendel) (۱۸۲۲-۱۸۸۴) یاد کرد.

کشف دنیای جدید (قاره آمریکا) در سال ۱۴۹۲ به کشف گیاهان جدیدی در حوزه باغبانی انجامید که کاشت این گیاهان در دنیای قدیم و جدید، آغاز صنعت بزرگ باغبانی محسوب می‌شد. در اواخر قرن نوزدهم، لیبرتی هیدیلی (Liberty Hyde Baily) که او را پدر باغبانی آمریکا می‌شناسند کتاب‌های باارزشی را در زمینه باغبانی منتشر کرد که از آن جمله می‌توان دانشنامه باغبانی (Cyclopedia of Horticulture) را نام برد که در آن کشت و گروه‌بندی گیاهان باغبانی آمده و تاکنون منبع باارزشی برای نام‌های علمی گیاهان باغبانی به‌شمار می‌آید [۴].

تاریخچه باغبانی در ایران

حفری‌هایی که در اطراف کاشان انجام شده نشان می‌دهد که در شش هزار سال پیش، ایرانیان از تمدن و نظام زراعی پیشرفته‌ای برخوردار بوده‌اند. گزنفون از قول سقراط نقل کرده است که در دوره هخامنشیان باغ‌هایی در ایران وجود داشت که آنها را پارادیس یا پردیس (این کلمه در زبان انگلیسی به‌صورت پارادایز (Paradise) آمده و به‌معنای بهشت است) می‌نامیده‌اند. در این باغ‌ها، درختان را که ارتفاع مساوی داشتند و در ردیف‌های منظم کشت شده بودند، به‌وسیله چرخ‌چاه‌های بزرگی که توسط گاو گردانده می‌شدند، آبیاری می‌کردند.

با حمله اسکندر مقدونی، کشاورزی ایران رو به افول نهاد و بسیاری از کاریزها، باغ‌ها و کشتزارهای پیرامون آنها از بین رفت و این وضع تا زمان به حکومت رسیدن اردشیر بابکان ادامه یافت. ساسانیان به احیای قنات‌ها و تشویق و توسعه زراعت و باغبانی و دامپروری همت گماشتند و ایران

از نظر علوم و فنون، گامی عظیم به قهقرا برداشت و باغبانی نیز دچار افت کیفی پر دامنه‌ای شد. گسترش قلمرو اسلامی و پیشرفت چشمگیر علمی مسلمانان، تقریباً هم‌زمان با افول تمدن اروپا و قرون وسطی بود. در میان علوم مختلف، دانش فلاح (کشاورزی) نزد مسلمانان از اهمیت زیادی برخوردار بوده است. احداث باغ و درختکاری در میان مسلمانان تا آنجا گسترش یافت که برخی شهرها و نواحی آن زمان، به‌واسطه باغ‌ها و ریاحین مشهور خود در تاریخ ثبت شده‌اند؛ مثلاً باغ‌های طائف، نخلستان‌های مدینه، باغ‌های متعدد در عراق، نخلستان‌های کوفه و باغ‌های متمر و غیرمتمر در دمشق را می‌توان نام برد. در آن زمان، سمرقند و سند را باصفاترین گردشگاه‌های روی زمین می‌دانستند و بخارا را به‌واسطه درختان و گل‌های آن، دلکش‌ترین شهر و به‌نام شهر باغ‌ها می‌شناختند. به‌طور کلی، در قلمرو اسلامی، مسلمانان افزون‌بر تولید محصول‌های باغی، درختان غیرمتمر و ایجاد فضای سبز در درون قصر خلفا، به ایجاد باغ‌های گیاه‌شناسی و گلکاری نیز می‌پرداختند. بسیاری از پیشرفت‌های شگرف در این رشته هم مدیون آن دسته از دانشمندان اسلامی است که با گردآوری‌های خود، در راه پیشبرد کشاورزی نقش داشته‌اند [۳].

در اوایل قرن چهاردهم، با آغاز رنسانس در اروپا، تجدید حیات و ترقی و تعمیم علوم و فنون مختلف مورد توجه قرار گرفت و کشاورزی و باغبانی نیز از این جریان برکنار نماند. به‌ویژه در ایتالیا و فرانسه، باغبانی به پیشرفت‌های پر دامنه‌ای دست یافت. باغچه‌های تشریفاتی در انگلستان، فرانسه و اتریش نمونه‌هایی از باغبانی آن زمان به‌شمار می‌آیند. از مهم‌ترین نوآوری‌ها و یافته‌های این دوره می‌توان از کشف یاخته (سلول) توسط دانشمند انگلیسی رابرت هوک (Robert Hook) (۱۶۶۵-۱۷۰۳)، کشف دوباره جنسیت در گیاهان توسط دانشمند هلندی رودلف کامراریوس (Rudolph Camerarius)

تأسیس موسسه‌های دولتی مختلف مانند وزارت کشاورزی،
به وضع کنونی درآمد [۲]

کتاب‌شناسی

1. Janick, Janick., (1986). *Horticultural Science*. San Francisco: W.H. Freeman and Company.
۲. خوشخوی، مرتضی. (۱۳۹۳). *اصول نوین باغبانی* (چاپ سوم). شیراز: انتشارات دانشگاه شیراز.
۳. زرین‌کوب، ع. ح. (۱۳۵۵). *کارنامه اسلام*. تهران: مؤسسه چاپ و انتشارات امیرکبیر.
4. Halfacre, Gordon R., & Barden, John. (1979). *Horticulture*. New York: McGraw-Hill Book Company.

مرتضی خوشخوی

عضو هیات علمی دانشگاه شیراز

دوباره آباد شد.

پس از ساسانیان، تا زمان حمله مغول، کشاورزی ایران به تناوب دچار رکود (در زمان بنی‌امیه) و رونق (در زمان بنی‌عباس و حکومت‌های محلی) شد. بر اثر حمله مغول، با ویران شدن سرزمین ایران، باغبانی نیز از رونق افتاد و وضع به این صورت ادامه یافت تا آنکه غازان‌خان تیموری (اواخر قرن هفتم و اوایل قرن هشتم هجری قمری) به آبادی کشور و توسعه کشاورزی همت گماشت. با این همه، پس از غازان‌خان تا اوایل قرن دهم هجری، یعنی شروع حکمرانی صفویان، دوباره کشاورزی ایران سیری نزولی پیمود که دلیل اصلی آن فقدان حکومتی مرکزی و ضعف نیروهای محلی و جنگ‌های مداوم میان آنها بود. با چیره شدن صفویان بر سراسر ایران و تشکیل یک حکومت مرکزی قدرتمند، بار دیگر کشاورزی ایران رونق گرفت؛ هرچند که با وجود تمام تلاش‌ها، حتی در زمان شاه عباس نیز به رونق پیش از حمله مغول نرسید. از زمان صفویان کتاب‌های کشاورزی مختلفی باقی مانده که مهم‌ترین آنها *ارشاد الزراعه*، تألیف فاضل هروی، کتابت در ۹۲۱ ه. ق، است که در ۱۳۲۲ ه. ق توسط عبدالغفارخان نجم‌الدوله با چاپ سنگی منتشر شد. پس از صفویان، هرکدام از حکمرانان، برحسب قدرت و ضعف خود تأثیراتی بر کشاورزی ایران نهادند که رویهم‌رفته آثار منفی آنها بسیار بیشتر بود و ایران مانند بسیاری دیگر از کشورها از قافله تمدن عقب افتاد و کشاورزی‌اش حتی از زمان صفویان نیز عقب‌تر رفت. اولین جنبش به‌سوی کشاورزی نوین، در زمان صدارت شادروان میرزاتقی‌خان امیرکبیر ظاهر شد. این مرد کاردان، همراه با سایر کارهای اساسی خود، در جهت پیشبرد کشاورزی تلاش فراوان کرد و در اوایل قرن چهاردهم هجری قمری، با تأسیس نخستین مدرسه کشاورزی ایران، به نام مدرسه فلاح‌مظفری، باغبانی ایران پیشرفت بیشتری کرد و سپس با ایجاد مدرسه‌های متوسطه و عالی و دانشکده‌های کشاورزی و نیز